

رمضان در فرهنگ مردم کازرون

محمد مهدی مظلوم زاده*

یکی از ماه‌های مهم و پرفضیلت نزد مسلمانان، ماه مبارک «رمضان» است. مسلمانان، شرکت در این ضیافت الهی را که با انجام اعمال و تکالیف دینی توأم است با آداب و رسوم خاصی برگزار می‌کنند.

آداب و رسوم ماه مبارک رمضان، یکی از مباحث مهم فرهنگ مردم است که به واسطه قدمت خود از قداست ویژه‌ای برخوردار است. متأسفانه با هجوم فرهنگ بیگانه و مشکلات زندگی شهری و ماشینی، بسیاری از این سنت‌های زیبا فراموش شده و از آنجا که این رسوم زمینه‌ساز همبستگی میان آحاد ملل است، اهمیت اجتماعی فراوانی نیز دارد. در این نوشتار برآنیم تا نمونه‌هایی از سنت‌های زیبای رمضان در شهرستان کازرون را که نسبت به گذشته کمرنگ‌تر شده و یا حتی برخی از آنها به بوته فراموشی سپرده شده‌اند، بازگو کنیم.

استقبال از ماه رمضان

از نیمه ماه شعبان جنب و جوش خاصی برای به پیشوازرفتن ماه رمضان در میان مردم کازرون مشاهده می‌شود و مسلمانان جهت اجرای فرایض دینی این ماه آماده می‌شوند. از جمله می‌توان به این موارد اشاره داشت:

نظافت و خانه‌تکانی

قبل از فرارسیدن ماه مبارک رمضان، اهالی سعی در زدودن آلودگی از چهره خانه و محله خود دارند. مردم همچنان که به استقبال بهار طبیعت می‌روند، با نظافت و خانه‌تکانی به پیشواز بهار قرآن می‌روند تا بتوانند با فراغت و آسودگی خیال به انجام تکالیف دینی خود در این ماه بپردازند.

پاکیزگی تنها به محیط خانه محدود نگشته و پیر و جوان با طیب خاطر در نظافت اماکن عمومی شهر خود شرکت می‌کنند و مساجد

* فرهنگیار قدیمی رادیو و شاگرد مرحوم انجوی شیرازی

آداب و رسوم ماه مبارک رمضان، یکی از مباحث مهم
فرهنگ مردم است که به واسطه قدمت خود از قداست
ویژه‌ای برخوردار است

تکایا را جهت برگزاری مراسم گوناگون رمضان آماده می‌سازند؛ از جمله آب و جاروکردن حیاط و شبستان مساجد، تمیز و پاکیزه نمودن آبدارخانه و شستشوی وسایل آبدارخانه^(۱) و نیز آماده کردن وسایل قلیان، منقل و انبر. در امر نظافت شخصی نیز همگان اهتمام می‌ورزند، به طوری که یکی دو روز مانده به ماه طاهر می‌شوند و منتظر ماه

می‌مانند.

تهیه مایحتاج

از جمله کارهای دیگر، تهیه مایحتاج ماه مبارک رمضان است که در گذشته با جدیت تمام انجام می‌گرفت. در قدیم کسب و کار در این ماه تقریباً متوقف می‌شد و لازم بود که مردم مایحتاج خود را قبل از این ماه تهیه کنند تا بتوانند با آسودگی در مجالس ویژه این ماه شرکت کنند.

مردان کازرونی پس اندازهای خود را جهت مخارج ماه رمضان و تهیه وسایل و مواد غذایی لازم از قبیل قند، چای، شکر، آرد، خرما، برنج، روغن خوبو (xubu) (خوب و حیوانی)، انواع انگاره (ongâre) (حبوبات)، گوشت و غیره خریداری و در منزل نگه می‌دارند. زنان نیز، تعداد فراوانی نان تنک^(۲) (tonok) می‌پزند و در ناندان یا کرچدان^(۳) (korčedân) نگهداری می‌کنند.

تعیین حلول ماه مبارک رمضان

در روزگاران پیشین که تقویم‌های امروزی نبود، شیوه‌های گوناگونی برای اطمینان از حلول ماه مبارک رمضان وجود داشت که امروزه نیز در برخی نقاط اجرا می‌شود، از جمله: در شب آخر ماه شعبان یا دودوک (duvduak) بعد از غروب آفتاب، مردم کازرون از روی پشت‌بام‌های منازل خویش و یا در کوچه و میدین شهر و امروزه در خیابانها چشم به آسمان می‌دوزند و به سمت قبله خیره می‌شوند و در واقع به دنبال هلال ماه می‌گردند. با دیدن هلال ماه سه بار صلوات می‌فرستند و بر روی چیزهای خوش‌یمن از قبیل: قرآن، آیینه،

۱- وسایل آبدارخانه: وسایل مهم آبدارخانه مساجد عبارتند از: سماور، قوری، کتری بزرگ، سینی استکانی، استکان و نعلبکی، قلیان، منقل و انبر، ظرف استکان و نعلبکی شویی (معمولاً کاسه نسبتاً بزرگی از فلز زرد برنجی) میز زیر سماور، دوسکومی (duskumi) (ظرف مسی بزرگ برای تهیه شربت)، لیوان‌های بلور شربت‌خوری، تنگ و لیوان، خمره و غیره.

۲- تنک: نان خانگی که خیلی نازک، پهن و گرد است.

۳- ناندان: ظرف استوانه‌ای گچی

سبزی، درخت یا گل و سبزه، پارچه سبز و یا در صورت آدم خوش نیت و مؤمنی می نگرند تا آن ماه بر آنان خرم و مبارک بگذرد و با دیدن هلال ماه می گویند: «خدایا، یک ماه قدم دار و مبارکی بر روی همه شیعیان نو شده باشد.» سپس برای همه مردم به ویژه مریض ها و آشنایان خود دعا می کنند. ملاها و باسوادها نیز دعای رؤیت هلال را از حفظ یا از روی کتابهای ادعیه مثل «مفاتیح الجنان» می خوانند. کسانی که هلال ماه رمضان را دیدند، دیگران را هم باخبر می کنند تا با آسودگی تدارک سحری ببینند.

تعیین زمان سحر و سحری

معمولاً برای به جا آوردن اعمال سحر و خوردن سحری، روزه گیران، ساعت یا ساعتی قبل از سحر با شنیدن صدای مناجات، توپ سحر و یا زنگ ساعت بیدار می شوند و بعضی ها هم، همسایگان خود را با جارزدن و یا کوبیدن به دیوار خانه بیدار می کنند. وقت سحر بر حسب فصول مختلف سال فرق می کند و معمولاً ساعت ۳ یا ۳۰/۳ بامداد است. زنان یک ساعت پیش از سحر برمی خیزند و چلو یا پلو خورش را بار می گذارند تا موقع سحر پخته شود و بعد بقیه افراد خانواده را بیدار می کنند تا سحری گرم نوش جان کنند.

در گذشته، علاوه بر توپ^(۱) در دو نوبت پیش از سحر و وقت سحر نقاره را به صدا درمی آورند. پیش از سحر با نوای «بی بی، پاشو شوم بپز...» یعنی، کدبانوی خانه (بی بی جان)، برخیز شامت را بپز و نقاره سحر با آهنگ «آقا پاشو شوم بخور...» یعنی، ای آقا برخیز شامت را بخور (مراد از شام، سحری است).

روزه گیران بعد از صرف سحری و چای و قلیان کشیدن، نیت روزه می کنند و برخی هم شب اول، نیت سی روز ماه رمضان را بر زبان یا دل جاری می کنند.

سحرخیزان پیش از اذان دهان و دست خود را می شویند تا ذره غذا لای دندانهایشان نماند، خیلی ها هم تا اذان بیدار می مانند و با گرفتن وضو به مسجد می روند و در نماز جماعت صبح شرکت می کنند.

سابق بر این، برق که به ایران نیامده بود، افراد زیادی به پشت بام منازل خود می رفتند و مناجات می کردند. مناجات کنندگان بعد از مناجات جهت صرف سحری از بام به زیر می آمدند و چند دقیقه قبل از اذان دوباره به پشت بام رفته و چند بار فریاد می زدند: «ایها المؤمنون، آبست و تریاک...» و کلمه تریاک را ممتد ادا می کردند. کسانی که صدای آبست و تریاک را می شنیدند از خوردن و آشامیدن خودداری می کردند.

مناجات کننده در وقت مناجات، ابتدا، دعای مخصوص را آهسته می خواند، سپس مناجات ها را که در قالب دوبیتی و رباعی بود، با

۱- توپ: در ماه رمضان، در سه نوبت توپ شلیک می شد: هنگام سحر، صبح و مغرب

آهنگ ویژه‌ای قرائت می‌کرد.

نمونه‌هایی از مناجات کازرونی:

شب خیز که عاشقان به شب زار کنند
هر جا که دری بود به شب در بندند
گرد در و بام دوست پرواز کنند
الا در دوست را که شب باز کنند

یا رب، به کریمی کریمانم بخش
صد بار به لطف و کرمت بخشیدی
بر آب دو دیده یتیمانم بخش
این بار به سلطان خراسانم بخش

در هر سحری با تو همی گویم راز
بی‌منت بندگانت ای بنده نواز
در حضرت تو همی کنم راز و نیاز
کار من بیچاره درمانده بساز

ناگفته نماند امروزه مناجات‌کنندگان اشعار مذهبی را از روی کتابهای معروف می‌خوانند.

کودکان و روزه

بسیاری از کودکان با دیدن روزه گرفتن بزرگترها و به تقلید از آنها دوست دارند همراه والدین خود برای خوردن سحری بیدار شوند و مانند آنها روزه نگاه دارند. از آنجا که آنها بنیه این کار را ندارند و از طرفی برای اینکه به انجام فرایض دینی تشویق شوند، والدین فرزندان را راضی می‌کنند «روزه پیوندی» بگیرند. به عبارتی هر روز تا نیمه آن، روزه نگه دارند و تا اذان ظهر روزه بگشایند و بعد به آنها می‌گویند که این دو نیمه را با هم پیوند می‌زنیم تا یک روز حساب شود.

مراسم ویژه ماه رمضان

از جمله مراسمی که به ویژه در ماه رمضان از شب اول تا شب آخر ماه در مساجد مهم کازرون برپا می‌شود، مجالس «مقابله» است. در هر مسجدی دو الی سه نفر بانی می‌شوند و مخارج روضه‌خوانی و مواد لازم مثل قند، شکر، چای، آبلیمو، تنباکو، ذغال و غیره را در کل ماه یا یک دهه از ماه رمضان بر عهده می‌گیرند. در مجالس مقابله ختم قرآن می‌شود و هر شب یک جزء کلام‌الله مجید به همراه ادعیه وارده به وسیله قاریان که در گوشه شبستان جمع شده‌اند، تلاوت می‌شود. زنان نیز در این مجالس شرکت می‌کنند و بین زنان و مردان پرده ضخیم کشیده می‌شود.

بعد از ختم هر جزء قرآن، حاضران سه بار صلوات می‌فرستند و قاری فاتحه طلب می‌کند و در این موقع به حضار در مسجد، چای و قلیان داده می‌شود و بعد یکی از قاریان دعای «افتتاح» را می‌خواند. بعد واعظین به نوبت به ذکر مصیبت (روضه خوانی) می‌پردازند و حاضران آمین گفته و بعد واعظ راهی مسجد دیگر می‌شود. در این وقت نیز برای دومین بار حاضران با چای و قلیان پذیرایی می‌شوند. در شب آخر ماه رمضان، به هر واعظ، پاکتی حاوی هدایای نقدی می‌دهند.

افطاری

زن‌های کازرونی پیش از افطار، مشغول مهیاکردن افطاری می‌شوند و وسایل آب گرم و چای و قلیان را هم آماده می‌کنند. افطاری معمولاً شامل خوراکی‌های حاضری، مثل، نان و پنیر و سبزی یا میوه‌های فصل و امثال اینها که پختنی نیست، می‌باشد. زنان قبل از افطار، چند قرص نان جلتی (jollati) (نان تنوری) درست می‌کنند. در موقع افطار ابتدا در نماز جماعت شرکت می‌کنند یا در منزل نماز مغرب و عشا می‌خوانند و بعد ابتدا با آب گرم روزه خود را باز می‌کنند و سپس افطاری تناول می‌کنند و به همدیگر می‌گویند «روزه‌ات قبول باشه!» یعنی «روزه‌ات قبول باشد» و در جواب می‌شنود: «قبول حق، اشمانم»^(۱) (ašomānam) قبول باشه!» افراد باسواد قبل از افطار دعای افطاری را می‌خوانند. کسانی که به مسجد می‌روند مقداری نان و پنیر و سبزی یا خرما با خود می‌برند و بین دو نماز یا بعد از نماز مغرب و عشاء تناول می‌کنند. در تابستان خوردن شربت، هندوانه و خربزه، قبل از افطار نیز معمول است.

جشن نیمه رمضان

در شب پانزدهم ماه مبارک رمضان مصادف با ولادت امام حسن مجتبی (ع) مساجد را دیربندی (deyr- bandi) (آذین بندی) و چراغانی می‌کنند و واعظان در سخنرانی‌هایشان به ابعاد مختلف زندگی آن امام همام و نیز آن حضرت اشاره می‌کنند و مداحان و خوش صداهای محله نیز، در مدح آن بزرگوار شعرخوانی و چاووشی می‌کنند. اهالی در این شب عزیز برای درگذشتگان خود پشمک، خرما، زلیبی (zelibi) (زولبیا)، کلوچه، حلوا زرد و رنگینک خیرات می‌کنند.

اعمال شبهای قدر

در این منطقه رسم است که در شبهای قدر (نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم) مراسم عزاداری، احیا و تعزیه، در شهادت حضرت امیر(ع) در مجالس مقابله مساجد برگزار شود و علاوه بر تلاوت جزوات ۱۹، ۲۱ و ۲۳، در شبهای قدر و دعای افتتاح، از حاضرین مانند شب‌های پیش پذیرایی می‌شود.

روز قتل، روز بیست و یکم ماه رمضان روز شهادت مولای متقیان است. در این روز دستجات عزاداری مثل روز عاشورا به راه می‌افتد و سیل جمعیت به امامزاده سید محمد نوربخش^(۱) می‌روند و در قبرستان به عزاداری (نوحه‌خوانی، سینه‌زنی و زنجیرزنی) می‌پردازند. اهالی در کنار قبور شهدا و نزدیکان خویش به فاتحه‌خوانی، غبار روبی و آب‌پاشی قبور و خیرات کردن نیز می‌پردازند.

مراسم الغوث

در شبهای قدر در پایان قرائت و تلاوت جزوات ذکرشده و دعا‌های وارده و وعظ و روضه‌خوانی و ... نوبت انجام مراسم الغوث و اعمال شب قدر است.

در مراسم الغوث، ابتدا جام بزرگی را پر از آب کرده و پیش روی یکی از مؤمنان اهل مجلس که معمولاً مسن‌تر از بقیه است، می‌گذارند تا تسبیحی به دست بگیرد و در آب ننگه دارد، ضمناً بیخ تسبیح در دستش باشد و بعد از خواندن هر بند از دعای جوشن کبیر تسبیح در آب بگرداند و با دیگران عبارت را بگوید و بر آب بدمد. اهل مجلس نیز هر کدام مقداری شیرینی، قند، انار، پول و غیره را پیش روی خود می‌گذارند و بعد از هر بند دعا و ذکر سبحانک یا الله بر آنها می‌دمند تا دعا خوانده شود.

در گذشته برخی از حضار یک نخ ضخیم به دست می‌گرفتند و بعد از هر بند دعا به ریسمان می‌دمیدند و یک گره به آن می‌زدند و در نهایت صد گره به ریسمان زده می‌شد، چون دعای جوشن کبیر شامل صد بند است. ریسمان دعاخوانده‌شده را به نیت تندرستی و زنده ماندن، سرش را به هم گره داده و به گردن کودک خود می‌انداختند.

زنان نیز هر چه خوردنی بود به میان مجلس مردان می‌فرستادند تا بعد از هر بند دعا بر روی آنها بدمند، بعد از مراسم الغوث، اهل مجلس و قاریان رو به قبله می‌نشینند و جزوات قرآنها را گشوده و بر روی سر می‌گیرند و هر کس به طور انفرادی دو رکعت نماز هم می‌خواند و موقع سحر اهل مجلس برای خوردن سحری به خانه‌هایشان می‌روند.

مراسم احیا به غیر از مساجد و تکایا در منزل برخی از اهالی که نذر دارند نیز برپا می‌شود و عده‌ای از بستگان و همسایگان به آنجا دعوت می‌شوند و مراسم «الغوث» و ختم قرآن و غیره انجام می‌شود.

در مراسم احیا کسانی که نذر داشته، از قبل، خروسی (خروس نر) به نیت پسردارشدن به منزل شخص میزبان می‌برند تا در موقع پخت از گوشت آنها هم استفاده کنند. بعد از مراسم الغوث، موقع سحر است و بین حاضران سفره احیا پهن می‌شود و غذاهای تهیه‌شده را بر سر سفره می‌برند و در چندین بشقاب و سینی نیز برای بستگان و همسایگان و مستحقان نیز می‌فرستند.

بعد از مصرف غذا با آفتابه و لگن دست یکایک مدعوین را می‌شویند و با چای از میهمانان پذیرایی می‌شود و بعد از نماز همگی راهی خانه‌هایشان می‌شوند.

۱- امامزاده سید محمد نوربخش: واقع در انتهای خیابان ابواسحاق. بنا به اعتقاد اهالی، سید محمد نوربخش از فرزندان امام موسی کاظم(ع) می‌باشد.

مراسم شب بیست و هفتم

اهالی، شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان را شب به درک واصل شدن «ابن ملجم» قاتل امیرالمؤمنین(ع) می‌دانند و به همین جهت ابن ملجم را فراوان لعنت می‌کنند و به منظور شادی و نشاط در این شب، آبگوشت کله پاچه گوسفند تهیه می‌کنند و خوردن آن را در این شب ثواب می‌دانند. آبگوشت کله را یا از کله‌پزی می‌خرند و یا خود می‌پزند.

باورها و اعتقادات

بنا بر اعتقاد مردم کازرون، در ماه مبارک رمضان درهای رحمت الهی بر روی مردم باز می‌شود و درهای دوزخ بسته و شیطان ملعون در قفس گرفتار، و نیز معتقدند سه روز قبل از ماه مبارک، یک دانه گندم بهشتی به عنوان قوت در شکم روزه‌داران قرار می‌گیرد تا گرسنه شوند و سه روز مانده به آخر ماه آن را از شکم روزه‌دار بیرون می‌کشند و به همین علت در سه روز آخر رمضان، روزه‌داران خیلی احساس گرسنگی می‌کنند.

- ماه شعبان طبق باور اهالی به سرعت می‌گذرد، به همین جهت به آن ماه دودوک (duvdovak) نیز می‌گویند.

- خانواده‌های متمول، پیش از ورود به این ماه، خونریزان (قربانی گوسفند) می‌کنند تا رفع بلا و خطر شود.

- طبیعت روزه سرد است، به همین جهت بیشتر باید غذاهایی که طبیعت‌شان گرم است استفاده کرد.

- روزه‌دار به یاد بیچارگان و گرسنگان می‌افتد و کمک‌کردن به آنان را فراموش نمی‌کند.

- پدر و مادر موظف‌اند فرزند خود را از کودکی به خواندن نماز و گرفتن روزه عادت دهند و گرنه در روز قیامت مورد بازخواست الهی قرار می‌گیرد.

- به هنگام افطار، بایستی خرما خورده شود تا ثواب بزرگی نصیب فرد روزه‌دار شود.

- در شبهای قدر، در مراسم الغوث، ریسمان یا به گویش محلی ماک (mâk) دعای خوانده‌شده را به نیت تندرستی و ماندنی بودن به گردن کودک خویش می‌آویزند.

- بعد از اتمام دعای جوشن کبیر (مراسم الغوث) خوراکی‌ها و خوردنیهایی که بر روی آنها دعا خوانده شده، به صاحبانشان برگردانده می‌شود و قاریان آبی را که بر روی آن دعا خوانده با استکان بین اهل مجلس تقسیم می‌کنند تا قضا و بلا از آنها دور شود و سلامتی و تندرستی همراهشان باشد.

- در شب بیست و هفتم خوردن آبگوشت کله، ثواب فراوان دارد.

- درباره شهادت حضرت علی(ع) به دست ابن ملجم ملعون، اهالی معتقدند که روزی حضرت علی(ع) از جایی می گذشت، سر راه خود بچه‌ای را دید، او را به خانه برد و بزرگ کرد. کودک «عبدالرحمن ابن ملجم» نام داشت و بعد به دشمنان امام پیوست و با تحریک قسامه حضرت را به شهادت رسانید.

